

van half uitgewiste sporen, het weer opengaan van een wonde, het weer te voorschijn komen van wat vergeten was, het plotselinge inzicht dat wat wij dachten een Überwindung te zijn (in de zin van voorbijgestreefd, bewaarheid en daarom terzijde geschoven) slechts een Verwindung is, een lange herstelperiode die moet afrekenen met de onuitwisbare sporen van de ziekte;¹⁵ aldus de Italiaanse filosoof Gianni Vattimo. De terugkeer van de religie op een geopolitieke schaal staat haaks op het zelfbeeld en de zelfinterpretatie van moderne staten en hun burgers. De ontwikkeling van een rationale en gedifferentieerde publieke ruimte ging hand in hand met de formulering van idealen van identiteit en zelfdeterminatie, van individuele autonomie, universele rechten en een kosmopolitische geest, waarmee het autoriteitsdenken, het particularisme en het geweld, zoals die aan religieuze doctrines en praktijken worden toegeschreven, in tegenspraak zijn. Het metaverhaal waarmee het Westen zich identificeert en legitimeert, de seculiere moderniteit – waarvan de hegemonie nog versterkt wordt door de processen van globalisering en de heerschappij van het vrijemarktkapitalisme – heeft over het hoofd gezien dat doorheen de geschiedenis het concept van de politiek altijd mee bepaald is door

De terroristen zijn binnengedrongen in het systeem. Ze hebben het geheime verbond tussen media, spektakel en terreur in hun voordeel uitgebuit.

ofwel de autoriteit van de dominante religie zelf, ofwel de politieke hertaling van haar centrale geloofspunten, haar rituelen en haar instituties.¹⁶ Zo kan het (Amerikaanse) nationalisme zonder veel moeite geanalyseerd worden als een civiele religie en is het niet toevallig dat het islamisme in de Arabische wereld zijn fundamenten heeft op de ruïnes van een mislukt nationalisme. Van de Iraanse Revolutie tot de aanslagen van 11 september, van de Golfoorlog tot het Palestijns-Israëliësch conflict (en dan heb ik het niet over de zware

religieuze conflicten in Azië en Afrika), bepaalt de godsdienst mee de politieke agenda. En dat geldt niet alleen voor de islam (en de jihad), maar eveneens voor het jodendom (en de mythe van het Beloofde Land) en voor het christendom (de kruistocht die vader en zoon Bush voeren tegen Sadam Hussein en Osama Bin Laden).

Nietzsche omschreef, in navolging van Hegel, de grondervaring van de moderne tijd als de dood van God. Hoe kunnen we die dood verbinden met Zijn Wraak, met de spectaculaire verrijzenis van de religie uit het graf waarin de moderniteit (het rationalisme, de Verlichting, de vooruitgang) haar begraven had? Wie heeft de steen weggerold? ‘Wat zoekt ge de levende bij de doden?’ (Lucas, 24,5) luidt de vraag die ons opnieuw gesteld wordt. Is deze wederopstanding, deze wedergeboorte van de religie wel iets fundamenteel anders dan de geproclameerde dood van god? En welke rol spelen de nieuwe informatie- en communicatietechnologieën in de processen van dood en verrijzenis van de religie(s)?

Mondia-latinisering

TODAY *Ulysses* ontwikkelt een gedachtegang waarin spektakel, sentiment, opwinding (de kick), schuld, medelijden en empathie een keten van substituties vormen, die onze dagelijkse media-ervaring (maar is er een andere dan een gemediatiseerde ervaring?) determineren. In die ervaring zit duidelijk een religieus (christelijk) substraat. De Franse filosoof Jacques Derrida onderkent een intieme band tussen de geloofsinhouden van de christelijke religie en de mediatisering.¹⁷ Hij wijst erop dat van de grote religies het christendom de enige is die een structurele band heeft met de media. Ook de niet-christelijke religies mediatiseren religieuze redevoeringen, discussies, pedagogische informatie, maar nooit religieuze gebeurtenissen. Tijdens de christelijke mis daarentegen vindt de gebeurtenis zelf, ‘de aanwezigheid’, plaats voor het oog van de camera. De structurele band waarover Derrida het heeft is de ‘incarnatie’, de ‘mediatie’ van Christus, het ‘hic est meum corpus’, dat het hart van de Eucharistieviering uitmaakt. In die zin is de mondiale mediatisering van de religie een fundamenteel christelijk fenomeen. Derrida doet een beroep op het centrale begrip van het christendom om dit te verklaren. De ‘kenosis’ is de menswording van god, de indaling van het goddelijke in de wereld. Die menswording

van het goddelijke is de mediatisering, maar in die menswording/mediatisering heft het goddelijke zich eveneens op. De christelijke hegemonie in de ‘mondia-televisualisatie’ is de hegemonie van een religie gebaseerd op de kenosis en op de dood van God.¹⁸ Ook de Italiaanse filosoof Gianni Vattimo heeft gewezen op de nabijheid van christendom en nihilisme. De menswording van God is de eerste stap in een proces van secularisering, dat in wezen dus een christelijk proces is.

Wanneer we over religie spreken, merkt Derrida op, doen we altijd een beroep op het Latijnse woord. Is de islam of het jodisme op dezelfde manier een ‘religie’ zoals het christendom? Misschien is het onbegrip en het misverstand tussen de godsdiensten wel voor een deel te wijten aan het éézijdig (christelijk) bepaald gebruik van het Latijnse woord religie? Het is in elk geval zo dat met het woord ‘religie’ en zijn connotaties nauwelijks iets gezegd kan worden over het boeddhisme. Toch wordt ook het boeddhisme in het Westen zonder meer als een religie benoemd. Dit taalgebruik is voor Derrida nog een voorbeeld van een wereldwijde mediatisering en verspreiding van een bepaald soort interpretatieschema.¹⁹ Zonder digitale cultuur, straalvliegtuig of tv is er volgens Derrida vandaag geen religieuze manifestatie meer mogelijk: ‘geen pausreis bijvoorbeeld en geen pauselijke toespraak, geen georganiseerde uitstraling van de joodse, christelijke of islamitische cultus, al dan niet “fundamentalistisch”. Deze cyber-ruimtelijke godsdienstoorlogen hebben slechts één inzet: het determineren van de “wereld”, de “geschiedenis”, de “dag” en het “heden”.²⁰ Derrida spreekt daarom nadrukkelijk van de ‘mondialatinisation’, een latinisering van de wereld (ook al gebeurt die op dit ogenblik via het Amerikaans Engels) en daarmee bedoelt hij op een bepaalde manier ook de ‘verchristelijking’ van de wereld: ‘Het universalisme dat het globale politiek-juridische discours domineert is fundamenteel Grieks-christelijk. Dat is tenminste wat ik geloof. Het is een christendom dat een beetje Grieks spreekt.’²¹ Niet in de zin dat iedereen het christelijke geloof zou gaan aanhangen, maar wel in de globale verspreiding van ‘die vreemde alliantie tussen het christendom als de ervaring van de dood van god en het tele-techno-wetenschappelijke kapitalisme’.²²

Manuel Castells komt via een andere analyse tot een soortgelijke ‘nabijheid’ van technologie